

Sorring Lervarefabrik

Gennem fire generationer...

Af Keld Dalsgaard Larsen

Historisk punktum

Et historisk punktum blev sat i sommeren 2012. Sorring Lervarefabrik lukkede produktionen af lertøj. En epoke sluttede. For familien, for Sorring og Silkeborgegnen og for dansk pottemageri. I generationer havde Sorring Lervarefabrik været eksponent for den historiske Sorringtradition inden for dansk pottemageri.

Dallerup sogn med Sorring som hovedby var i perioden ca. 1830-1950 Danmarks pottemageregn med hensyn til „de røde potter“, de blyglaserede potter. Pottemageriet på egnen kan føres tilbage til år 1700, men pottemageriet blev først et stort og betydningsfuldt lokalt erhverv fra 1830'erne. Pottemagerne var småkårsfolk. Det var et spørgsmål om overlevelse. Normalt var pottemagerne „jordløse husmænd“, men enkelte kunne dyrke lidt jord. I perioden ca. 1830-1910 var der ifølge folketællingerne nogenlunde konstant ca. 30-40 pottemagere i sognet. Herefter gik det langsomt men sikkert ned ad bakke (1). I 1940'erne og 1950'erne var der 4-5 pottemagere i sognet. Mest ældre mænd. Knud Jensen (1906-1990) var en af de få yngre mænd, som trodsede udviklingen og søgte at slå sig igennem ved familiens gamle profession. Og det lykkedes – mod alle odds. Derfor er Knud

Jensen en vigtig person i denne historie – han er bindeleddet mellem den gamle og nye tradition.

Sorring Lervarefabrik ligger fortsat i Sorring på adressen Hovedgaden 8. Navnet har længe været „Sorring Lervarefabrik – Knud Jensens efterfølger“. Virksomheden drives videre som en gros forretning i ler og lerartikler, glas og glasartikler og som kursussted. Drejeskiverne og ovnene er i brug, men den klassiske produktion af Sorringlertøj er definitivt slut.

Museum Silkeborg har igennem mange år arbejdet med Sorringlertøj og Sorringtraditionen, og museet vil benytte lejligheden til at få belyst Sorring Lervarefabriks historie gennem fire generationer. Dette arbejde har kun kunnet lade sig gøre, fordi mange mennesker har bidraget. Ikke mindst de to seneste generationer af pottemagerslægten, Anne Marie (Tut) Kristiansen og Berit Kristiansen, som velvilligt har øst af deres store viden og udlånt dokumenter, udklip og fotografier fra familiens gemmer.

Sorring Lervarefabrik

Sorring Lervarefabriks historie involverer fire generationer. Men historien er såmænd endnu ældre. Traditionen tilskriver, at familien har drevet pottemageri fra ejendommen siden 1857 (2).

Ejendommen o. 1900. Fra venstre Knud Jensen (senior), Peter Mikkelsen, Laurs Jensen og en ukendt svend. I døren Knud Jensens hustru, Johanne Marie Jensen.

Ejendommen med Sorring Lervarefabrik i Hovedgaden 8 i Sorring. Det gamle værksted lå længst til højre ud mod vejen.

Knud Jensen (1849-1933) overtog værkstedet i Sorring i 1881 og herefter går det så i arv til søn (Laurs Jensen 1883-1966), til søn (Knud Jensen 1906-1990), til datter (Anne Marie Kristiansen f. 1943) og til datter (Berit Kristiansen f. 1962).

Familien købte jord til, så der foruden pottemageri også blev drevet landbrug fra ejendommen. Laurs Jensen forpagter pottemagerværkstedet til sønnen Knud Jensen i 1933 (3) og senere forpagtes landbrugsdelen til sønnen Svend Jensen.

Laurs Jensen og Knud Jensen, far og søn, ser ud til at være gået i kompagniskab i 1947. I hvert fald får de begge et næringsbrev dateret den 6. marts 1947 som „industridrivende“. Disse næringsbreve er givetvis startskuddet på Sorring Lervarefabrik. Familiens traditionelle pottemagerværksted suppleres med muligheden for en industriel lervareproduktion. Baggrunden var ifølge Anne Marie Kristiansen, at den lokale bager i Sorring sammen med et par andre mænd i byen tog initiativ til en lervarefabrik. Initiativet kom i gang, mislykkedes og blev overtaget af lervarefabrikken Dania. Men noget var i gære, og Laurs Jensen og Knud Jensen har givetvis ønsket at være lidt på forkant med udviklingen ved at sikre sig muligheden for også at påbegynde en industrialisering af det gamle håndværk. Derfor navnet Sorring Lervarefabrik.

Familien har drevet denne virksomhed gennem fire generationer:

Laurs Jensen, Knud Jensen, Anne Marie (Tut) Kristiansen og Berit Kristiansen. Knud Jensen overtog fuldt og helt virksomheden i 1960, Anne Marie og Hartmann Kristiansen drev

Sorring Lervarefabrik – Pottemager Knud Jensens Eft. med udstillingsskab.

virksomheden i årene 1975-2000, mens Berit og Lars Kristiansen har været ejerne fra år 2000.

Sorring Lervarefabriks start kan således skimtes til 1947, da det traditionelle værksted ved næringsbevilling fik mulighed for at drive industriel virksomhed. Men den industrielle udvikling kom ikke straks eller massivt. I første omgang skete det ved en ny ovn sidst i 1940'erne med høj skorsten, en mekanisk forælter, et valseapparat og en inddrejningsmaskine. I 1954 opførtes en mindre selvstændig hvid bygning på ejendommen, hvor arbejdet med glasering m.m. flyttede over.

Sorring Lervarefabrik rummede frem til 2012 såvel det traditionelle pottemageri (hånddrejning) som produktion ved inddrejning.

Et ganske almindeligt værksted

Museumsfolk og pressen valfartede til Sorring i 1940'erne og 1950'erne. Pottemageriet var en attraktion. Der var noget uvirkeligt, romantisk og gammeldags over det gamle håndværk, som hårdnakket overlevede i Sorring. Godt nok var det mest ældre mænd, som gik og holdt fast i håndværket, men der var jo også den yngre, Knud Jensen, som søgte at slå sig igennem som pottemager. Knud Jensen var i 1950'erne det lokale håndværks håb og derfor omgærdet med særlig stor interesse. På godt og ondt. På den ene side nød Knud Jensen at fortælle om sit fag, men på den anden side kunne al den opmærksomhed nemt blive for meget af det gode. Og nogen romantisk tilværelse var det ikke at være pottemager. Det havde altid været hårdt arbejde uden udsigt til høj og stabil indtjening, og sådan var vilkårene også for Knud Jensen.

Knud Jensen var den ældste af en søskeneflok på 13 børn. Og det lå i kortene, at han skulle drive familiens værksted videre. Det var så at sige hans førstefødselsret. Kun en anden bror, Otto, fik lært håndværket – og han sprang siden fra det. Knud Jensen fik bevisbyrden med hensyn til, om pottemageriet i Sorring havde nogen fremtid.

Knud Jensen lærte på sin fars værksted. Som man altid havde gjort i familien. Uden at få papir på sin faglige kunnen. Men de nye tider efter anden verdenskrig var til formaliseret læretid med svendeprov. Det var lidt underligt for en

Den hestetrukne forælter med Knud Jensen til højre.

garvet pottemager som Knud Jensen. Og til Jyllands Posten den 4. november 1953 får han da også slået følgende fast:

„Men der er nu ingen, der kan lave noget som helst ordentligt i drejet ler, hvis de ikke har lært faget i et ganske almindeligt værksted som dette her!“

På ejendommen boede Laurs og Marie Jensen, mens sønnerne Knud og Svend drev henholdsvis pottemageri og landbrug på stedet. Knud og Laura Jensen boede med deres to børn i et hus midt i Sorring. Datteren Anne Marie har mange minder fra dette gamle almindelige værksted:

„Når jeg som barn kom derop og så, hesten var spændt for den gamle forælter, var det fristende at vende om. Ingen gad rigtigt det arbej-

de, hverken hest, børn eller voksne, med at gå rundt og rundt. Vi skulle hele tiden gå og prikke til hestene for, at de blev ved med at gå rundt. Denne gamle forælter blev overflødig først i 1950'erne, og den står i dag på Silkeborg Museum. I min barndom og ungdom købte vi leret fra Højslev Teglværk ved Skive. Min far lejede en lokal vognmand til at hente leret, og jeg har som barn været med flere gange. Når vognmanden kom tilbage til værkstedet, stod 2-3 mand på kæde og fik læsset af og smidt leret ned i kælderen i det, vi kaldte for ovnrømmet. Når leret skulle bruges, blev det hentet op fra kælderen og båret ind til det store valseapparat i ælterrummet. Herfra blev det båret ind i værkstedet, hvor leret lå i det ene hjørne med sække over.

Det gamle værksted var ud mod gaden. Her var to drejeskiver, en kakkelovn, som gav varme til et tørrebord ved hjælp af nogle kanaler og i loftet var desen – hylde-systemet – hvorpå lertøjet tørrede. Fra værkstedet gik man ind til ovnen, og herfra kunne man gå ind til ælterrummet. Ovnen var til brænde, og den var opført i slutningen af 1940'erne, hvor den erstattede en ældre ovn af samme type. Men den ældste ovn var blevet al for utæt og uhensigtsmæssig, og den havde heller ingen egentlig skorsten. Den nye ovn fra sidst i 1940'erne fik en høj skorsten.

Varesortimentet var alsidigt: kyllingevandere, duereder, kalvetrug, kaninkopper, natpotter, fade osv. Kalvetrugene var glaserede indvendigt og blev så indstøbt i cement. Kaninkopperne var en overgang meget populære, og de blev produceret i 3-4 størrelser.

Dengang var alt hånddrejet, og det kunne tage 1½-2 måneder at fylde ovnen. Brændingen tog

gerne 24-30 timer. Der gik 5-6 kubikmeter træ til brændingen. Helst bøgetræ, mens man aldrig brugte fyr eller gran. Pakningen af ovnen fulgte et vist mønster. Inderst i ovnen blev kaninkopperne pakket. Fadene blev stablet i siderne. Nederst stillede man ymeraskerbægre, ovenpå en ymerskål og dernæst et fad (2-liter eller 3-liter) og herefter var der så flere fade af samme slags ovenpå hinanden. Tingene skulle stå præcist, så stablen ikke svajede til siden. I midten blev kanterne stablet ved hjælp af nogle drejede søjler.

Brændingen begyndte med, at de „smøgede“, hvorved temperaturen steg relativt langsomt. Man smøgede i 6-8 timer, så begyndte man at fyre kraftigere i ovnen. Bedstefar startede med at smøge, mens far overtog ansvaret, når der skulle fyres kraftigere. Far havde en divan tæt på ovnen, så han kunne tage en kort lur under brændingen. Brændingen var altafgørende, hvis den slog fejl, var det en katastrofe, hvor måske to måneders arbejde kunne være ødelagt“.

Den første lærling

De nye tider kom til Sorring successivt. Knud Jensen fik sin første lærling i 1950, Birthe Vedel. Arrangementet kunne kun komme i stand ved, at værkstedet i læretiden havde tilknyttet en udlært svend med svendebrev. Birthe Vedel (g. Howard) har i en samtale givet følgende indblik i sin læretid:

„Det var først hos Knud Jensen, jeg for alvor kom til at dreje som frihåndsdrejer. I Sorring var jeg 3½ år i lære, og sammen med de ca. 1½ år fra tidligere var det tilstrækkeligt til at gå op til svendep prøve som pottemager. Knud havde ikke haft lærlinge før, så jeg var den første pottema-

gerlærling hos ham. Knud havde ikke råd til at give mig noget i løn. Jeg fik en 10'er af og til. Det var også lige meget, for jeg boede og spiste hjemme.

På værkstedet var vi tre – Knud, en svend som var døvstum og så mig som lærling. Den døvstumme svend hed Jørgen Kristensen. Måske har Knud haft ham billigt, fordi han var døvstum. Jørgen Kristensen var dygtig, men han fik alligevel meget skældud. Senere kom Jørgen til Sverige, hvor jeg har hørt, at han blev værdsat. Ofte var der kun Knud og mig på værkstedet. Om vinteren var arbejdet ikke særligt sjovt. Der var så koldt.

Som lærling lavede jeg alt. Til at begynde med blev jeg naturligvis sat til at dreje urtepotter. Ur-

Det gamle værksted. De to drejeskiver er fuldt bemandet, og Knud Jensen står til højre i gang med at begitte lerskåle.

tepotter i lange baner i de almindelige størrelser. Måske tror folk, at det er nemt, men det er det ikke, når man ikke er vant til det. Urtepotterne skulle være ens. Noget af det vanskelige til at begynde med er at få leret lige på skiven, og det skal det, for ellers bliver det jo skævt. Knud viste, hvordan man skulle tage på det, og hvordan man gjorde – trække leret op og den slags. Det, der er svært, er at få sat leret lige på og trække det lige op fra bunden. Og bunden skal have en passende tykkelse. Med tiden får man en fin fornemmelse i fingrene for, om det er i orden. Den første måned sad jeg bare og drejede urtepotter. Det hang mig langt ud af halsen. Men af og til lykkedes det mig at lave nogle, der var ens. Alt, der blev lavet, fik begitning, fik måske farve og til sidst en blank glasur, før det blev brændt. Tingene blev kun brændt en gang i den store ovn.

Fra urtepotter kom jeg til at dreje andre ting. Knud holdt sig til nogle enkle ting – fade, skåle og kander. I forskellige størrelser. Jeg kunne smadder godt lide at lave kander. Skålene skulle være nøjagtige, for de skulle stables inden i hinanden. Knud var den eneste, som kunne dreje de helt store fade. Det er utroligt svært, og der skal bruges mange kræfter. Det almindelige fad var et femlitersfad. Vi lavede også barselsspande – både de helt små og de mere almindelige. En barselsspand har form som en kande med en hank, ører, låg og en knop til låget. Vi lavede også kyllingevandere, som bestod af en fuld-stændig flad skål og en krukke. Det var ikke så spændende at lave.

At dreje tager ikke så meget af en pottemagers tid. Det er alt det andet, som tager tiden. Og jeg kom til det hele. Begitte, male og glasere.

Det er slet ikke indviklet at begitte. Man skal bare vide, hvad og hvordan man gør det. Og i den rigtige rækkefølge. Lertøjet bliver begittet både indvendigt og udvendigt. Det er et håndslag. Fadene blev kun begittet indvendigt.

Når tingene var begittet, blev de stillet op i desen – hylderne – i loftet til tørre. Der var ikke så højt til loftet, men vi kunne lige gå hen under desen. Heroppe var lunt. Når tingene var læderhårde, kunne man dekorere det på forskellig måde. F.eks. fjermonster.

Når tingene var dekoreret, blev de stillet op i desen en gang til. Når de så igen var læderhårde, blev de glaseret – og igen sat op på desen. Når det var ved at blive hvidt i kanten, kunne man sætte det ned på „tørrebordet“ ved kakkelovnen. Om sommeren kunne vi sætte tingene ud til tørre. Når tingene var ret tørre, kunne de også tåle at stå i solen. Men man måtte aldrig sætte noget vådt ud i solen. Vi flyttede ustandseligt rundt på tingene for at få dem tørre. Det er ikke selve drejningen, der tager en pottemagers tid – det er alt det andet. Sådan var det dengang, og sådan er det også i dag. Tingene skal rigtigt mange gange gennem hænderne, før resultatet er klar.

Der kunne gå et par måneder, før den store ovn var fyldt op og klar til brænding. Brændingen stod Knud Jensen for, mens jeg hjalp til. Selve brændingen var gerne i en weekend. Det kunne tage op til 40 timer. Jeg har været med til en brænding, der tog 42 timer. Det var strengt. Men også sjovt. At det tog så lang tid skyldtes, at der var så lidt vind, så der var dårligt træk i skorstenen.

Under brændingen var der altid besøg på værkstedet. Alle vidste, hvornår der blev brændt,

og så kom man forbi. Så blev der spillet musik og drukket kaffe.

Knud havde ingen garanti for, at der kom en potkører og aftog tingene, når han havde brændt. Det måtte han håbe på. Vi kunne have meget på lager. Det var tit strengt for familien.

Det var helt nyt inden for faget, at jeg som kvinde ønskede at blive pottemagersvend. Jeg er den første kvinde med svendebrev i Jylland. Nummer to i Danmark. Den 26. september 1953 tog jeg svendepøven på værkstedet. Mit svendegilde blev holdt hjemme i Silkeborg, hvor også Knud og Laura Jensen deltog“.

Birthe Vedel og Jørgen Kristensen var i perioden nærmest en del af familien Jensen. Morgenkaffe, middagsmad og eftermiddagskaffe foregik hos Laura Jensen i hjemmet et par minutters gang fra værkstedet. Ved fyraften klædte man om, og Birthe Vedel tog rutebilen til Silkeborg.

Pottemager eller keramiker

Hvad var Knud Jensen? Pottemager eller keramiker? Var det han lavede lertøj eller keramik? Knud Jensen var lettere irriteret over sådanne spørgsmål. Folk måtte kalde det, hvad de ville. For hans eget vedkommende var han ikke i tvivl: Han var pottemager, og det han producerede var potter og andet lertøj. Og sådan havde det været i generationer i familien. Nu skulle nye tider ikke pludselig begynde at lave om på det. Men det var blevet nye tider, og det blev også en del af Knud Jensens virkelighed og virksomhedens redning.

Knud Jensen og Sorringtraditionen opfattede sig selv som håndværkere, som masseproducerede lertøj til et marked. Først og fremmest

billige nyttegenstande til den jævne befolkning. Det var eksistensgrundlaget for Sorringpottemagerne fra begyndelsen og frem til første halvdel af det 20. århundrede. Derudover blev der også producerede pænere lertøj, f.eks. gaveartikler m.m. Men industrien undergravede langsomt men sikkert pottemagerens traditionelle kundegrundlag. Produkter i fajance, porcelæn, blik, glas og senere rustfrit stål og plastik vandt frem, og pottemagerens masseprodukter svandt tilsvarende ind. Det traditionelle eksistensgrund-

Far og søn – Laurs Jensen og Knud Jensen med et bræt af kommende urtepotter.

Datter og far – Anne Marie Kristiansen ved drejeskiven og Knud Jensen med en nydrejet kande.

lag forsvandt slet og ret. Det var allerede tydeligt i mellemkrigstiden, og i 1950'erne tegnede alt til, at pottemageriet i Sorring stod over for sin definitive afslutning. Knud Jensen overvejede mange gange at holde op. Men så skete der noget. Kunstnere og skolefolk begyndte at vise interesse for det traditionelle pottemageri. Ud fra en kreativ og kunstnerisk tilgang. Kunstnerne Erik Nyholm og Asger Jorn og skolemanden

Olav Randlev Pedersen fik i 1950'erne kontakt med Knud Jensen i Sorring (4). Det var et tidens tegn, som fik afgørende indflydelse for Sorring Lervarefabrik, og Knud Jensen havnede i spændingsfeltet håndværk, kunst og kunsthåndværk.

Knud Jensen kunne ved sønnens konfirmation først i 1950'erne ikke anbefale konfirmanden at følge familietraditionen. Udsigterne så for dystre ud. Men da datteren blev konfirmeret i 1957 øjnede Knud Jensen lys forude. Godt nok kom Anne Marie ud at tjene og senere på efterskole, men i november 1958 gik hun så og havde ikke rigtigt noget at lave. Og arbejdsløs behøver man ikke at være i familien, man kan altid gå til hænde på værkstedet. Det blev også Anne Maries skæbne. Anne Marie havde nok gået på værkstedet som barn og ung, men hun var ikke som sådan oplært. Men nu var tiden inde til at få ændret på det:

„Far fik først på året 1959 kontakt med en københavner, Jørgen Østergaard, som havde tre forretninger i København ved navnet Pottemagerstuen. Den ene forretning lå på Gråbrødre Torv. Dette firma bestilte en række krus, vaser og kander i forskellige størrelser. Også kammerstager, tepotter, æggebægre og dunke. Dunkene havde varierende størrelser, og jeg mindes tydeligt målene 21 cm i højden og 7,5 cm i bredden. Det var vel det, man kunne kalde for „finere keramik“ i modsætning til vort traditionelle sortiment. Denne bestilling blev min ilddåb i faget. Far satte mig til at dreje de små vaser – 11 cm i højden og 7,5 cm i bredden. Ordren lød på 1000 stykker af denne slags vaser. De første dage gik ikke for godt. Men efterhånden blev 2-3-4 stykker dog så gode, at de kunne bruges. Øvelse gør

mester, og jeg kom op på en dagsproduktion på godt 100 vaser. Jeg talte nøje antallet, og da vase nr. 1000 var færdig, blev det bekendtgjort højt og tydeligt.

Den første tid leverede vi kun halvfærdige produkter til københavnernes. Sagen var nemlig, at vi her i Sorring ikke kunne forgløde produkterne (op til ca. 900 grader) i den gamle ovn. Vi leverede derfor varen drejet og begittet, mens københavnernes selv stod for glasuren og brændingen. Men på grund af ordren turde far vove springet og købe en ovn af Olav Randlev Pedersen – en Graves Bjerreovn på 500 liter. Med den kunne vi også forgløde og derved levere de færdige produkter til kunden.

Samarbejdet med københavnernes gav værkstedet et godt løft, og samtidigt kom der gang i salg af ler og materialer til skolerne, og hermed så det hele lysere ud for virksomheden. Og jeg blev“.

Skellen mellem pottemageri og keramik har flere aspekter. I en af de talrige avisartikler slår en mellemoverskrift fast, at keramikken er den moderne videreførelse af hvervet. Knud Jensen giver i samme forbindelse sin vurdering af forskellen:

„Forskellen mellem de to ting ligger i brændingen. Lertøjet bliver brændt én gang med glasur, medens keramikken brændes først uden glasur og dernæst med glasur“ (5).

Dertil kommer, at keramikken ikke har samme masseproduktion over sig som det traditionelle pottemageri. Keramikken forbindes gerne med kunsthåndværk, hvor der lægges vægt på det smukke frem for det billige.

„Uden salget til skolerne var det aldrig gået“

Knud Jensen kunne skimte lys i mørket for sin gamle profession. Men alt var langt fra godt. 1950'erne var et hårdt årti for familien. Laura Jensen gik som hidtil ud og tog forefaldende arbejde for at få det hele til at løbe rundt. Og i perioder havde Knud Jensen arbejde på den nye lervarefabrik Dania i Sorring.

Kunstnernes interesse for værkstedet i Sorring havde naturligvis vakt opsigt. Ikke mindst Asger Jorns hektiske besøg i sommeren 1953. Men det var først og fremmest kontakten til seminarielærer Olav Randlev Pedersen, som fik betydning for virksomheden. Olav Randlev Pedersen havde sit virke på Silkeborg Seminarium som formningslærer, og han ønskede at hente ler, gode råd og undervisning hos Knud Jensen. Hvor kunne man få noget velegnet ler til formningstimerne? Svaret lå lige for: Hos Knud Jensen. Og hvad med andet udstyr? Ja, det ville Knud Jensen da også gerne være behjælpelig med. Hermed var Sorring Lervarefabriks position som grossist inden for ler og udstyr lanceret.

„Uden salget til skolerne var det aldrig gået“, slår Anne Marie Kristiansen (f. Jensen) fast. Når de nye lærere fik ansættelse rundt om, vendte de tilbage til Sorring for at købe ler og andet. Sorring Lervarefabrik blev hermed også en handelsvirksomhed. Og handlen bredte sig ud til tidens mange nye keramikere og andre kreative mennesker, som ønskede at skabe i ler. De nye tider gav Knud Jensen håb om, at Sorring Lervarefabrik havde en fremtid. Men hvordan?

De nye tider var komplekse. Overgangen fra den „gamle tid“ til de „nye tider“ indeholdt

Gamle og nye pottemagere.

Fra venstre Annie Nyhus Hansen, Grethe, Inger, Rasmus Nielsen, Lotte, Karen Marie og med ryggen til Henry Herskind. Rasmus Nielsen var en af de gamle pottemagere, som på sine ældre dage fandt arbejde hos Knud Jensen og her mødte fremtidens pottemagere. Fra først i 1970'erne.

mange elementer. Heriblandt øget mekanisering, kvindernes indmarch i faget, ny distribution og nye produkter. Alt dette måtte Knud Jensen forholde sig til, før han traf sine beslutninger med hensyn til fremtiden.

Knud Jensen valgte omkring 1960 at sætse: Han overtog forældrenes ejendom. Landbruget blev nedlagt, og der blev byttet bolig mellem de to generationer Jensen. Knud og Laura Jensen flyttede ind i ejendommen. Nu skulle mulighederne forfølges. Også selv om det krævede nye store investeringer. Det gamle værksted ud mod gaden blev nedlagt, og det nye værksted blev oprettet i den gamle kostald i 1962 med fire drejeskiver. Nu måtte det bære eller bryde.

Pottepiger på rad og række

De glade 60'ere i Danmark varede 15-16 år. Fra 1958 til 1973. Årene var en økonomisk højkonjunktur af historiske dimensioner, som påvirkede alt og alle lige fra erhverv og bosætning til kønsroller og forbrugsmuligheder.

Sorringpottemagerens traditionelle marked var landdistrikterne. Frem til 1950'erne var distributionen i vid udstrækning de såkaldte pottekørere, som drog ud på markeder og direkte ud på gårdene for at faldbyde „de røde potter“ fra Sorring. Laurs Jensens officielle tilladelse til at køre ud for at sælge lertøj hængte fortsat i opholdstuen på Sorring Lervarefabrik.

Afvandringen fra land til by var tidens tegn og en medvirkende årsag til, at pottekørernes tid var talte. Gårdens traditionelle folkehold forsvandt, og bondekønen var måske udearbejdende. Det traditionelle distributionsnetværk forsvandt, og nye salgskanaler skulle findes. Det kunne være københavnske specialbutikker eller større museer rundt om i Jylland.

Højkonjunktoren transformerede samfundet fra at være præget af knaphed til et samfund præget af overflod og velfærd. Kvinder valgte arbejdsmarkedet til og fravalgte livet som hjemmegående husmor. Ungdommens drømme fik luft under vingerne. Og mange havde lyst til at prøve kræfter med det gamle håndværk, pottemageriet. Måske i håbet om at slå igennem som kunstner eller kunsthåndværker eller selvstændig keramikker. Nogle kom fra kunsthåndværkerskolerne, andre kom bare forbi Sorring Lervarefabrik for at „snuse“ til håndværket. Ikke mindst yngre kvinder lod sig drage til værkstedet. Knud Jensen bød de unge velkommen, lærte fra sig og

fortalte. Noget egentligt ansættelsesforhold var der sjældent tale om. De unge var der i kortere eller længere tid for at få et indtryk af arbejdet og afsøge egne muligheder.

Pottemagerne i Sorring var traditionelt mænd. Frem til og med Knud Jensen. Herefter overtog kvinderne mere og mere professionen i takt med, at det gamle håndværk fik mere karakter af keramisk kunsthåndværk.

Den gamle Laurs Jensen fnyste af de nye kvindelige pottemagere. Pottemageri var ikke tøsearbejde. Men sådan gammelmandssnak blev overhørt, og de unge kvinder kastede sig med liv og sjæl over drejeskiven. I en større artikel fra Sorring blev overskriftet ligefrem „Pottepi-ger på rad og række“ (6). Sorring Lervarefabrik emmede af såvel tradition som forandring. Og i midten af det hele stod Knud Jensen. Der var bud efter ham, på værkstedet, fra aftenskoler og kunsthåndværkerskoler.

Knud Jensen overtog værkstedet i 1933, og 40 år senere kunne alle konstatere, at han havde gjort det umulige: Holdt liv i det lokale pottemageri sin tid ud! Med lodder og trisser. Ved salg til skoler, ekstraarbejde andre steder, undervisning osv. Ved nøjsomhed og påpasselighed. Og der var endog blevet overskud til at nedlægge den gamle ovn først i 1970'erne, etablere endnu en elektrisk ovn, få sig en af de nye elektriske drejeskiver og etablere hal 1. Årtiers hårdt arbejdsliv var lykkedes. Knud Jensen kunne sænke skuldrene og tage violinen frem. Gerne sammen med nogle langhårede unge mænd, som i tidens ånd havde kastet sig over folkemusikken. Et langt arbejdsliv havde fået en forbløffende og eventyrlig finale.

Men hvad med Sorring Lervarefabrik? Havde den en fremtid efter Knud Jensen? Det blev op til datteren Anne Marie (Tut) og svigersønnen Hartmann Kristiansen at besvare.

Tut og Hartmann

„De gamle historier hang os ærligt talt noget ud af halsen“, fortæller datteren Anne Marie, født Jensen og gift Kristiansen. I dagligdagen kendt som Tut. Anne Marie Kristiansen havde det ambivalent med al den tradition og alle disse historier. De kunne være meget gode, men det gav jo ikke brød eller smør på bordet. Det basale var arbejdet, så måtte man se, hvad der ellers blev tid til. Sådan havde Knud Jensen også haft det, men med alderen kom historierne til at fylde mere og arbejdet mindre.

Knud Jensen i sit es – iført arbejdsforklæde og med violinen i hånden sammen med unge folkemusikere i Silkeborg Museums have. Musik var den gamle håndværkers kunstneriske lidenskab.

Tut og Hartmann fotograferet sammen med virksomhedens nye stolthed – en truck her med indpakket ler til salg.

Tut ved at tømme den elektriske ovn. I hånden et fiskefad. Foran stabler af lerbåde og masser af små trefødder til stabling af lertøjet i ovnen. I baggrunden den gamle ovn.

Anne Marie blev udlært på den traditionelle vis i Sorring. Uden svendebrev. Det ville have krævet et afsluttende skoleophold i København, og det fandt faderen af mange årsager fuldstændigt omsonst. I hans øjne var datteren fuldgyltig pottemager – som han selv. Men kunne det blive hendes levevej?

Anne Marie fandt sin udkårne i Gjern, og i april 1962 blev Hartmann Kristiansen og Anne Marie Jensen gift i Dallerup Kirke. I samme kirke som familien Jensen gennem generationer havde ladet sig vie. Og lidt i tråd med familietraditionen var bruden også gravid, da det unge par sagde ja til hinanden. Ægteparret etablerede sig i Gjern. Hartmann Kristiansen arbejdede til at begynde med i sin fars vognmandsforretning, som han overtog i 1969. Anne Marie Kristiansen passede hjem og to småbørn, men lige så snart der blev tid og overskud, etablerede hun eget værksted i Gjern. Til andre tider gav hun en hjælpende hånd på værkstedet i Sorring. Pottemageriet trak til stadighed i Anne Marie. Ikke ved fortryllesels fascination men ved tryk fortlighed og stolt kunnen.

Knud Jensen ønskede at trække sig tilbage omkring 1975, og efter mange overvejelser og drøftelser endte det med, at datter og svigersøn forpagtede værkstedet for en 10-årig periode, 1975-1985. Anne Marie og Hartmann Kristiansen – Tut og Hartmann – ville give det en chance. Drivkraften i overtagelsen var Tuts glæde ved leret, og Hartmanns glæde ved Tut. Så måtte hverdagen se, om det også kunne lykkes.

Hartmann Kristiansen fortsatte med sin vognmandsforretning samtidig med, at han varetog sit arbejde på Sorring Lervarefabrik. Vog-

ne og chauffører blev sendt af sted tidligt om morgen, hvorefter Hartmann tog til Sorring for at møde kl. 7. Det var mange timer før svigerfaderen mødte ind for at gå til hånde. Eller i vejen. Knud Jensen havde fortsat sin daglige gang på virksomheden. Og til pressen fortalte han glad om stedets tradition med, at tre generationer virkede samtidigt på værkstedet. Tidligere havde det været hans bedstefar, far og ham selv. Nu var det så ham selv, datteren og barnebarnet Berit. Men denne tradition var nok først og fremmest til glæde for ældste og yngste generation. Mens det var en noget mere broget fornøjelse for den generation, som skulle få de økonomiske ender til at nå sammen. Knud Jensen kunne på sine ældre dage tillade sig at gå og hygge sig med at falde i staver over gamle dage. Den luksus kunne Tut og Hartmann ikke tillade sig, her gjaldt det om at få arbejdet fra hånden. For at sikre Sorring Lervarefabrik som levedygtig virksomhed. I dette arbejde delte ægtefællerne arbejdsområderne imellem sig, Hartmann tog sig af råmaterialerne, inddrejningen, kontorarbejdet, forsendelse m.m., mens Anne Marie stod for værkstedet og ovnen.

Tut og Hartmann måtte foretage nogle nødvendige investeringer for at få gjort virksomheden tidssvarende. Også selv om Knud Jensen rystede på hovedet. Ret tidligt købte Hartmann en truck, hvilket revolutionerede arbejdet på lageret. Nu var det muligt at sætte varerne på paller og hylder. Der blev lige pludselig meget mere plads på lagret. En varebil var også nødvendigt til salgsarbejdet som et supplement til den normale fragtmand. Og midt i 1980'erne blev virksomheden udvidet med hal 2.

Leret

Pottemagerne i Sorring har altid brugt rødler og blåler i deres produkter. I tidernes morgen havde man hentet rødler i nærområdet. Blåleret var altid kommet andetstedsfra. Men i årtier havde Knud Jensen fået ler fra Højslev Teglværk ved Skive. Hartmann Kristiansen har i en samtale fortalt om sit arbejde med at lave ler på Sorring Lervarefabrik:

„Vi fik blåler fra Højslev og rødler fra et teglværk i Tørring. Godt rødler. Men teglværket i Tørring gik fallit, og vi stod med et problem. Heldigvis indgik vi en aftale med den landmand i Grejsdalen, hvor teglværket havde hentet sit rødler. Sorring Lervarefabrik fik – som de eneste – lov til cirka en gang om året at hente et læs rødler på landmandens jord. Det var i et sumpet område, som landmanden var øm over, så han

Hartmann og Marinus i gang med at bearbejde rødler.

Inddrejningsforme

ville ikke have alle og enhver til at komme forbi. Vi hentede derfor nogle store læs, måske 300-400 tons rødler og kørte dem til Gjern, hvor vi indrettede en plads til leret, så det kunne ligge, til det skulle bruges. Fra pladsen i Gjern kørte vi med mellemrum et par vognlæs ler til Sorring, hvor det blev oplagret i hal 1. Her gik vi så og vandede leret, så det altid var tjenlig til den videre bearbejdning.

Rødleret skulle bearbejdes fra bunden. I hal 1 havde vi en æltemaskine, hvor rødleret blev bearbejdet. Den første mekaniske ælter til dette arbejde kom fra en tørvemose, men jeg fik hjemtaget en gammel æltemaskine fra en brødfabrik i Brabrand. Brødfabrikken brændte, og jeg fik æltemaskinen for en symbolsk betaling. En kasse øl. Herfra kom det foræltede rødler ind til ælterummet, hvor vi lavede det færdige ler.

Blåleret kom foræltet fra Højslev i blokke på 25 kg., som var plastikindpakket. Denne indpakning måtte vi bryde, når vi skulle bearbejde blåleret i ælterummet.

I ælterummet var en æltemaskine og et valseapparat. Her kom vi såvel det foræltede rødler som det indkøbte blåler i. Hver for sig. Æltemaskinen var forsynet med to snegle, som æltede leret, og for enden var en si, som tog eventuelle urenheder. Det æltede ler gik så direkte ned i et valseapparat med to ruller, som maste leret igennem. Vi producerede rødler og blåler, men vi gjorde det, at vi i rødleret puttede en smule blåler, og en smule rødler i blåleret. Det så at sige forbedrer begge kvaliteter. Rødler er mere „kort“ og vanskeligere at arbejde i, og derfor er det godt med lidt blåler, som er mere „plastisk“. Til gengæld giver rødler et smukkere slutresultat.

I Knuds tid gik 2-3-4 ældre mænd og hjalp til. F.eks. med at pakke leret i pakker til skolerne og andre. Men denne proces blev også mekaniseret. Først med en pakkemaskine, og i samarbejde med Jysk Teknologisk Institut fik vi noget senere udviklet en robot, som sørgede for – automatisk – at flytte leret fra valseapparatet til pakkemaskinen. Lerrullerne blev indpakket i plastik, som så kom igennem en krympeovn, så indpakningen sad fast og tæt.

Vi lavede ler til salg og til eget brug. Til skolerne og andre blev leret solgt i pakker på 10 kg. Vi brugte selv vort ler til den mekaniske inddrejning og til hånddrejning på værkstedet“.

Inddrejning

Den mekaniserede produktion af lertøj foregik ved inddrejning. Sorring Lervarefabrik havde allerede omkring 1954 anskaffet sig en brugt inddrejningsmaskine til formålet. Ved inddrejning anvendes gipsforme. Det anvendte ler skal være nogenlunde blødt, så maskinen med skabelonen nemt kan fjerne det overskydende ler fra emnet.

Inddrejningen producerede et emne af gangen. F.eks. et fad. Arbejdsgangen er kort fortalt: En form til et fad indsættes i maskinen, en skabelon påsættes en stang med håndtag, en passende klump ler placeres i formen, formen sættes i rotation, og stangen med skabelonen sænkes ned over det roterende emne, former emnet i og med det overskydende ler fjernes. Formen med det våde fad tages herefter fra maskinen og sættes til tørre på et bræt. Til næste dag har lertøjet ved tørring trukket sig så meget, at man nemt kan frigøre det halvtørre fad fra formen. Det halvfærdige lertøj mangler

Hartmann ved inddrejningsmaskinen.

herefter at blive pudset, tørret, begittet, glaseret og brændt.

Inddrejning krævede masser af gipsforme. Ønskes en produktion på 10 fade, skal der bruges 10 forme. Knud Jensen har formodentligt skabt de oprindelige moderforme, ud fra hvilke man gennem årtierne har skabt de mange forme. Hartmann Kristiansen lavede gerne gipsforme i skolernes sommerferie, som var en lidt stille periode inden for hans arbejdsområde.

Inddejning var til masseproduktion af de

større salgsartikler. En væsentlig del af det tunge drejearbejde ved drejeskiven blev herved afløst maskinelt. Sorring Lervarefabrik har ved inddrejning produceret 2-3-4-5 liters fade, ymerskåle, tallerkner og fiskefade. Ymerskålene var en stor artikel, hvilket også ses ved, at virksomheden havde 80-90 forme til denne produktion. Til fadene var der ca. 20 forme til hver størrelse, mens der til tallerkner og fiskefade var ca. 40-50 forme. Fiskefadene havde samme form som tallerknerne – blot større.

Arbejdet med inddrejning var ikke faglært arbejde, og det kunne derfor uden vanskeligheder overdrages til ufaglærte.

Produktionen ved inddrejning øgede produktionen, og det resulterede i, at ovnen – eller ovnene – blev fyldt oftere end før. Med den gamle ovn kunne der gå op til to måneder, før en ovn var fyldt og en brænding påbegyndt. Med de nye tider med større produktion og nye elektriske (og mindre) ovne blev fyldning af ovnen og brændingen en langt mere jævnlig foreteelse i virksomheden. Under Tut og Hartmann var det normale to elektriske ovne, en mindre på 210 liter og en større på 500 liter.

Den maskinelle produktion ved inddrejningen har ikke samme eventyrlige atmosfære over sig, som arbejdet ved drejeskiven. Så selv om salget og inddrejningen var helt afgørende for Sorring Lervarefabriks eksistens, så forsvinder disse sider af virksomheden let ud af syne og dermed historien.

Pottemageriet blev først og fremmest forbundet med miraklet ved drejeskiven, hvor pottemageren hånddrejede og fremtryllede smukke ting ud af det rå ler.

Produkter

„Kunst? Nej, det vil jeg nu ikke kalde det, og det gi'r jeg i øvrigt ikke så meget for. Vi er håndværkere – pottemagere – og laver ting, der kan bruges til noget. Der er traditioner i det her fag“, udtaler Anne Marie Kristiansen til en af de mange journalister, som slog vejen forbi værkstedet i Sorring (7). Anne Marie Kristiansen ligger her helt på linje med sin far, Knud Jensen.

Produktionen havde imidlertid forandret sig en del. De simple masseprodukter af lertøj var gennem årene forsvundet. Plastik, rustfrit stål og andre råmaterialer havde skubbet lertøjet ud af dette marked. Sorring Lervarefabrik måtte derfor justere på salgsprodukterne, så det i høj grad blev de traditionelle „pænere“ ting, som nu

kom i fokus. F.eks. traditionelle barselspotter, kander, fade, krus m.m. Håndværket var fortsat tydeligt i denne produktion, men ved siden af det gedigne håndværk rummede produkterne tradition og en vis eksklusivitet. Et lertøjskrus var ikke blot og bart et krus. Det var et særligt krus, som man valgte på grund af den og den form, den og den dekorerings, og som gav ejeren en særlig glæde ved at drikke sin te af netop dette krus – frem for af et af supermarkedets billige plastikkrus. Og tidens mennesker følte det rart og afslappende at ælte dej i et nyt lertøj efter gammelt forbillede frem for i en nymodens plastikskål. Og skulle man endelig have et dørs slag i hjemmet, foretrak mange at få et i ler. Hele denne produktion af ting efter traditionel inspiration rummede historie, nostalgi og glæde ved håndværk. Når kunderne købte virksomhedens lertøj, købte de også lidt historie og tradition.

Anne Marie Kristiansen sad ved drejeskiven og lavede barselspotter, kander, krus og meget andet. I massevis. Og hun begittede, glaserede og brændte tingene. Kohornet med fjerpenen kom frem, når Anne Marie dekorerede lertøjet. Glasuren havde traditionelt været blyglasur, men det gik helt og aldeles ud under Tut og Hartmann. Myndighederne forbød det ganske enkelt. Den blyfri glasur var lidt anderledes, og Knud Jensen anså det for et sørgeligt tilbageskridt for håndværket.

Anne Marie Kristiansen dekorerede mange af lertingene med de to helsemønstre og solmotivet. Det ene helsemønster symboliserede mottoet „Med lykke og held skal ondt fordri- ves“, og det andet mottoet „Hvis Gud vil, vil medicinen hjælpe“, mens solmotivet henviste til

Pottemageren dekorerer skål med et kohorn.

menneskets livcyklus. På denne måde tilførtes produktet en gammel fortælling.

Gjern Kommune (1970-2006) havde også blik for tradition. Kommunevåbnet var en barselspotte, og kommunen gav ægtepar viet på Gjern Rådhus en lille barselspotte lavet i Sorring som gave.

Sorring Lervarefabrik skulle leve af gedigent håndværk og tradition. Men det betød på ingen måde, at der ikke skete fornyelse og forandringer. For det gjorde der konstant. Markedet krævede det. Men forandringerne havde altid deres udgangspunkt i det gedigne håndværk.

Sorring Lervarefabrik levede også af, at mange af tidens danskere kastede sig over leret og dets muligheder. I skolerne og i daginstitutionerne arbejdede børn ivrigt med ler. Sorring Lervarefabrik leverede ler og andet materiale til disse hobbybetonede aktiviteter. Det kunne være lerfarve (begitning), pinde og skrabere. Men det kunne også være halvfabrikata, som voksne og børn kunne bruge til at dekorere, glasere og brænde i egen ovn. Sorring Lervarefabrik oparbejdede under Tut og Hartmann en stor produktion af læderhårde produkter, som man solgte som halvfabrikata. Det kunne være fade eller skåle eller krus, som skolebørn så kunne dekorere f.eks. med „mor“ eller „far“ eller eget navn. Denne produktion voksede sig ganske omfattende, og Hartmann kørte selv ud med denne noget besværlige last til skoler og institutioner.

Virksomheden lancerede også andre salgsprodukter. Blandt andet en raku-ovn med afsæt i en olietønde. Gennem årene er der gået flere tusinde raku-ovne ud fra Sorring. Og de laves fortsat i virksomheden. Som en udløber af denne

salgsartikel, har virksomheden udviklet særlige glasurer til netop raku-produkter.

Sorring Lervarefabrik var således en blandet landhandel, som virkede i spændingsfeltet mellem tradition og fornyelse.

„Det kan da godt være, du lærer det“

„Det kan da godt være, du lærer det“, var Knud Jensens kommentar til barnebarnet, da Berit i 1980 valgte at følge sin mor og blive pottemager. Familien Jensen har aldrig haft for vane at gå rundt og rose hinanden. Man skulle nok få at vide, hvis noget var forkert. Og hørte man ingenting, kunne man gå ud fra, at det, man gjorde, var i orden.

Kommunevåbnet for Gjern Kommune – barselspotten.

Berit Kristiansen med bræt fuldt af nydrejede skåle – båret på venstre skulder.

„Det var lidt af en tilfældighed, at det netop blev pottemageriet“, fortæller Berit Kristiansen (f. 1962), „Men da jeg ikke havde noget andet, så kom jeg på værkstedet. For at gå arbejdsløs var ingen mulighed, når der var noget at lave på værkstedet. Og det gik udmærket, og da der ikke kom noget andet og bedre på tværs, så blev det pottemageriet. Der var tale om, at jeg skulle i lære på et andet værksted, men den mester havde lige netop taget en lærling ind, så den mulighed var udelukket. Det mulige var så at komme i lære hos min mor. Det gik udmærket, selv om hun da konstant gik og rettede på mig.

Jeg begyndte min læretid med at lave små cylinderkrus med hank. Tusindvis. Sådan føltes det. De små krus skulle drejes, tørres, pudses af, have ører på, ørerne skulle have en kile, tørring til kruset var læderhårdt, så farve (begitning) udvendigt, tørring igen og næste dag farve (begitning) indvendig, tørring, dekoration, brænding (forglødet ved 900 grader), glasering og endelig brænding op til 1020 grader. En del af denne produktion gik som halvfabrikata til skoler, aftenskoler og enkeltpersoner, som havde en keramiker eller kunstner i maven. På et tidspunkt blev det så moderne med runde, buttede krus, og så var det dem, der skulle laves. Jeg kom også til at lave rigtigt mange små ymerfade, som blev brugt til askebægere. Min mor insisterede på, at jeg skulle lære at bruge den gamle manuelle drejeskive. Det fandt jeg komplet tåbeligt, når vi nu havde de elektriske drejeskiver. Men mor blev ved sit, og det var først, da jeg gik til min far og forklarede ham sagen, at mor måtte give sig“.

Berit Kristiansen blev udlært som sin mor, morfar og oldefar – uden svendebrev. Først

sidst i 1990'erne tog Berit sin svendeprøve sammen med moren. Anne Marie og Berit Kristiansen er således de eneste i familien, som har papir på deres faglige kunnen!

Berit og Lars blev gift i 1986. De fik tre børn i 1986, 1988 og 1992. Og det fik indflydelse på Berits arbejdsdag. Frem til 1990 fortsatte Berit med at dreje på værkstedet. Herefter gik hun over til at hjælpe sin far på kontoret og i øvrigt være blæksprutte i virksomheden. I årene 1992-1996 gik Berit hjemme og passede hus og familie. Herefter vendte Berit igen tilbage på værkstedet og kontoret.

Mester, svend og lærling

Stillingsbetegnelsen pottemager er den gennemgående i Sorringtraditionen. Derimod møder man stort set aldrig betegnelsen pottemagermester og kun sjældent betegnelserne pottemager-svend og pottemagerlærling. Af gode grunde. Erhvervet var i Sorring traditionelt et enkeltmandserhverv. En pottemager med eget værksted. De fleste værksteder havde ovn, men der kunne være enkelte pottemagere, som lånte ovn hos andre. Der kunne komme en svend forbi og arbejde en periode på et værksted. Hvis der var arbejde. Men normalt var det alt lige det, at pottemageren selv kunne ernære sig og familien. Pottemagerne var traditionelt små selvstændige mestre, som kun beskæftigede sig selv. De omvandrede svende kunne rejse lidt rundt, ind til de etablerede sig med eget værksted. Eller gik over i andre erhverv. I denne gamle tradition var pottemageren altid en mand. Men fra midten af det 20. århundrede trådte kvinderne ind i erhvervet. Også i Sorring.

Udsnit fra værkstedet med drejeskiver og foran til venstre vægt og marksten til afvejning af ler.

Den sidste svend

„Lad os prøve“, var Anne Marie Kristiansens konklusion på en lidt improviseret ansættelsessamtale i februar 1997. Annelise Nøhr Kristensen (f. 1959) havde henvendt sig for at høre, om der var arbejde at få for en erfaren pottemagersvend. Joh. Måske. Lad os prøve. Hvis man ikke sætter forventningerne for højt, kan det jo være, man bliver positivt overrasket. Sådan gik det denne gang – for begge parter. Annelise Nøhr Kristensen blev sidste svend på Sorring Lervarefabrik, 15 år blev det til og i den tid nåede hun at blive en institution på stedet frem til lukningen i 2012. Men begyndelsen i 1997 havde noget vist forbeholdent over sig.

„Det var som at komme 100 år tilbage i tiden,

da jeg trådte ind på værkstedet i Sorring“, fortæller Annelise Nøhr Kristensen, „sådan følte jeg det. Jeg er udlært pottemagersvend i 1980 og havde arbejdet en årrække på Kähler ved Næstved. Men som jyde trak Jylland i mig, og jeg vendte tilbage til hovedlandet i 1996. I sommerferien 1996 var jeg forbi værkstedet, men her var helt og aldeles lukket. Det undrede mig såre, da det ikke er almindeligt, at sådanne værksteder har lukket i sommerperioden, hvor turister jo gerne kommer forbi. Men sådan gjorde man i Sorring.

Der var mange ting, jeg skulle vænne mig til i Sorring. Store som små. Og de skulle jo også lige vænne sig til mig. Ikke mindst Tut (Anne Marie Kristiansen).

Jeg kom til at sidde ved den første elskive, som var en gammel sparkskive, de havde lavet om til elskive. Med speederen til venstre fod. Jeg var vant til den moderne Djurslandsskive, hvor speederen er til højre, så det fór gennem hovedet på mig, om det ville blive et problem. Men det gik fint, og drejeskiven var hel fin.

Lertøjet sætter vi af på et bræt, som – når det er fyldt op – sættes op i desen til tørre. Tut var vant til at bære dette bræt på venstre skulder, mens jeg altid har gjort det på højre skulder. Tut forsøgte at overbevise mig om, at hendes måde var den eneste rigtige, men det kunne jeg ikke finde ud af. Til sidst opgav hun og sagde: „Ja, du har vel været for længe i faget til, at der kan laves om på det“. Tut var vant til at lære folk op fra bunden, så hun skulle lige vænne sig til en svend, som havde været i branchen i mange år. Vi har alle vore greb, og de behøver ikke at være de samme. Men når resultatet er i orden, så er det jo det vigtigste.

Brædderne i Sorring var også noget for sig, da de var træbrædder, som gav sig, når tingene stod til tørre. Jeg var vant til plader, som ikke sådan slog sig. Brædderne i Sorring betød en del ekstraarbejde med at omplacere tingene, så de ikke gik alt for meget ud af facon.

Og så vejede man lerklumpen – kløsen – af ved hjælp af sten! Ikke ved lodder. I værkstedet stod en kasse med marksten og en vægt. Når man skulle i gang med f.eks. en skål, tog man en bestemt sten og lagde den i den ene vægtskål og så lerklumpen i den anden. Til nogle af de største ting skulle der to store sten og en lille sten i den ene vægtskål. Tut og Berit kunne nemt finde ud af, hvilke sten der hørte til hvilke

modeller. Men det tog sin tid, før jeg helt fandt ud af det.

Den første dag undrede det mig, at der ingen håndklæder var på toilettet. Hvor skulle man tørre sine hænder? Til sidst spurgte jeg Tut, og hun svarede på sin karakteristiske hurtige måde: „Der!“ og pegede på en gammel skjorte. Under Tut og Hartmann brugte vi gamle skjorter som håndklæder. Først under Berit og Lars fik vi håndklæder at tørre vore hænder i.

Jeg startede op med at lave ølkrus til Legoland. 1 liters og ½ liters krus. Legoland havde lavet en ny attraktion, en middelalderborg med restauration, hvor de skulle bruge „gamle“ tallerkner, kander, krus m.m. med den røde gamle begitning og glasur. Det er ikke lige sin sag at lave de her krus. For når der skulle skænkes en halv liter, så skulle det være præcis en halv liter. Og det er faktisk meget svært at dreje så præcist, for bare ved en lille smule ekstra ler, eller ekstrarum ud eller ind, kan det blive upræcist. Men også det lod sig gøre, og Legoland var i flere år en god kunde.

Arbejdsforholdene i Sorring var ok. Jeg var i fagforening, og vi blev ikke underbetalt. Vi fik, hvad vi skulle have, uden det var prangende. Til at begynde med var jeg gået en del ned i løn, men efter et halvårstid sagde jeg til Tut, at jeg gerne ville have noget mere i løn. Nu havde de set, hvad jeg kunne. Det var også helt i orden, og i sådanne sager var Hartmann altid med. Vi gik så ind på Hartmanns kontor, hvor jeg blev spurgt, hvad jeg havde forestillet mig. 20 kr. mere i timen. Det var Tut lige ved at få galt i halsen, men det gik igennem, så det har nok været ganske rimeligt.

Vægt og marksten til afvejning af ler.

Under Tut og Hartmann blev jeg fyret op til jul og i januar. Det var ret almindeligt i branchen. Vi havde rigtigt travlt op til jul og op til sommerferien. Men når først juleproduktionen var på plads, var der ikke rigtigt så meget at lave i december og januar. Under Berit og Lars holdt den ordning op. Måske var der også sket en udvikling, sådan at kunderne spredte deres ordre mere hen over hele året.

Der var flere traditioner på Sorring Lervarefabrik. Tut og Hartmann inviterede på julefrokost på Gjern Hotel. Det var „som det plejer“, som Tut altid sagde. Det var hyggelige julefrokoster med påhæng. Op til sommerferien blev der under Tut og Hartmann dækket op på lageret, og så blev der serveret grillkylling. Under Berit og Lars blev det ændret til smørrebrød og spising i frokoststuen.

Jeg har arbejdet under såvel Tut og Hartmann som under Berit og Lars. Og man mærkede tydelig generationsforskellen. Tut og Hartmann holdt pauserne sammen, mens det øvrige personale sad et andet sted. Under Berit og Lars blev der indrettet frokoststue, hvor vi alle holdt vore pauser. Værkstedet blev langt mere åbent under Berit og Lars. Tut så ikke gerne, at der kom folk ind på værkstedet og forstyrrede produktionen. Måske havde hun dårlige erfaringer fra sin fars tid, hvor der åbenbart har været et værre renderi på værkstedet. Vi havde dog også besøg af større grupper tidligere, men når en gæst så helt forventeligt sagde: „Nå, her sidder I nok og hygger jer!“, svarede Tut kort: „Hygger? Vi arbejder!“. Og det havde hun jo ret i. Det kan godt se hyggeligt ud, men det er såmænd også et sløb.

Det var et chok for mig, at virksomheden luk-

kede værkstedet i 2012. Godt nok vidste jeg, at værkstedet ikke ligefrem var en guldgrube, men jeg havde så småt håbet på, at jeg skulle ende mit arbejdsliv her. Sådan skulle det ikke gå, og det var trist. Jeg husker Sorring Lervarefabrik som en rigtig god arbejdsplads, hvor tingene blev gjort ordentligt“.

Edb og stilhed i ælterummet

„Hvis edb kommer ind af fordøren her i virksomheden, går jeg ud af bagdøren“, sagde Hartmann til svigersønnen Lars. Et generationsskifte var igen på vej med alt, hvad det indebærer. Hartmann Kristiansen var vant til skrivemaskine og kuglepen på kontoret. Til alt. Det havde været godt nok i hans tid – men nu var det ikke længere tilstrækkeligt. Varelist, fakturering, regnskab osv. blev med tiden så omfattende, at løsningen måtte være indførelsen af den moderne edb. Og den kom med generationsskiftet i 2000, hvor Berit og Lars Kristiansen overtog Sorring Lervarefabrik.

Lars Kristiansen (f. 1962) er udlært lastbilmekaniker fra DAB i Silkeborg, og i 1988 havde han sammen med Berits bror overtaget Hartmanns vognmandsforretning. Dette kompagniskab ophørte i 2000, idet Lars Kristiansen solgte sin del af vognmandsforretningen til svogeren for helt og fuldt at hellige sig sit nye virke på Sorring Lervarefabrik.

„Skrivemaskine og mine fingre passede ikke rigtigt sammen“, fortæller Lars Kristiansen, „så det var af mange årsager en simpel nødvendighed, og i 2004 var alt i virksomheden på edb. Det var en kæmpe lettelse, og Hartmann kunne nemt se fordelene, og han kom bestemt også ef-

Lerfåde.

ter det, men det var bare ikke ham, der skulle indføre det. Det blev så Berit og mig. Vor søn Morten skabte omkring 2007 virksomhedens første hjemmeside“.

Ved generationsskiftet i 2000 overtog Berit sin mors ansvarsområde med værksted og ovn, mens Lars overtog svigerfarens arbejdsopgaver med kontor, lager og salg. Det kan altid være svært at give slip og lade andre komme til. Hartmann havde nemmere ved det end Tut. Men det går ikke med to høvdinge på et værksted, og mor måtte indse, at nu var det datteren, som bestemte. Og herefter kunne den ældre generation være en uvurderlig støtte i ny og næ.

Arbejdsdelingen mellem Berit og Lars var ikke helt skarp. Gang på gang måtte Lars forbi værkstedet for at høre Berit om så det ene og så det andet faglige spørgsmål, som en kunde havde stillet. Med tiden fik Lars også oparbejdet en stor faglig viden – men hvis den ikke var nok, var der altid Berit og svigermor at få hjælp hos. Lars måtte sande, at det er ufatteligt, så mange spørgsmål kunder kan have. Og hos kunderne er Sorring Lervarefabrik ikke blot et sted, hvor man køber ler og materialer – det er også stedet, hvor man forventer at få gode råd og svar på faglige spørgsmål.

Sorring Lervarefabriks egen produktion af ler blev hurtigt faset ud efter 2000. Det gamle maskineri var nedslidt, arbejdstilsynets krav blev flere og flere, og der var andre muligheder. Vedstaarup Teglværk på Fyn kom til at levere rødler og blåler indpakket klar til salg. Andet ler køber Sorring Lervarefabrik fra Cerama. Den megen larm fra lerælter og lervalse stoppede i Sorring, og pladsen kunne udnyttes til andet.

Sorring Lervarefabrik fortsatte med at udvikle lerfarve (begitning) og glasur. Berit Kristiansen tilføjede flere farver til de velkendte lerfarver, så som orange, violet og nisserødt. Berit står også bag virksomhedens udvikling af raku-glasur.

Sorring Lervarefabrik er salgssted for Ceramas produkter så som pinde, skrabere, pensler, glasur osv. til hobbyfolket.

Hobbyfolket efterspurgte i 1990'erne med øget styrke glas og materiale til glasmageri, og Tut og Hartmann tog så småt denne udfordring op ved at tage imod bestillinger og sørge for at få de ønskede ting hjem. Men det var først under Berit og Lars, at der blev indrettet en egentlig glasafdeling med lager i Sorring – indrettet i Knud Jensens gamle musikstue.

Butik

„En forudsætning for, at jeg gik med til at overtage virksomheden i 2000, var, at jeg ville gøre noget mere ved keramikken, både med hensyn til salg og varesortiment“, fortæller Berit Kristiansen, „til at begynde med stillede vi bare nogle paller med lagervarer ud på fortovet. Det vakte vældig opmærksomhed. Folk, som havde kørt forbi i årevis, stoppede pludselig op forundret over, at man her midt i Sorring kunne købe lertøj. Vi kunne så fortælle, at det havde man kunnet i omkring 150 år. Mere skulle der såmænd ikke til. Det gjaldt om at gøre os synlig. Vi begyndte også at stemple vore produkter, så kunderne kunne se, hvor det kom fra.

Jeg ville gerne have en egentlig butik, og det fik vi mulighed for, da lejeren af lejligheden flyttede. Vi åbnede vor butik i 2002, og her kunne vi sælge såvel vore gamle modeller som nye va-

rer, som havde lidt mere kunsthåndværk over sig. Annelise Nøhr Kristensen og jeg udviklede nogle nye produkter, f.eks. lyshuse og juletræer til fyrfadslys. Vi producerede også et tærtfad med opskrift på. Kunderne var glade for disse varer, men vi måtte sande, at kunderne generelt kom til Sorring for at købe gedigent håndværk frem for avanceret kunst.

Vi begyndte også at producere mere til lager. Det tager lang tid både at producere og sælge. Men det var en stor lettelse, når vi f.eks. fik en lang ordreseddel fra Den Gamle By, at vi så bare kunne gå ud på lageret og pakke tingene ned, i stedet for at vi først skulle i gang med produktionen.

Min mor producerede barselspotter to gange om året. Og så måtte kunderne pænt vente. Men kunderne ændrede adfærd. De blev mere utålmodige. Ønskede de sig en barselspotte som barsels gave til et barnebarn, skulle det være her og nu og ikke om et halvt år. Vi lavede derfor barselspotter stort set færdige med begitning og dekoration og pakkede dem godt og grundigt ind i plastik, så de kunne holde sig tilpas fugtige. Når så en kunde kom og bestilte en barselspotte, kunne vi relativt hurtigt gøre den færdig med det ønskede navn, fødselsdato og fødselsvægt. Jeg holdt fast i vor tradition med, at vore barselspotter skulle have den råhvide farve. Vi kunne være fleksible på så mange punkter, men lige netop her holdt jeg stædigt på traditionen.

De senere år havde vi også en god produktion til Djurs Sommerland. Annelise Nøhr Kristensen drejede en større produktion af 10 liters fade. Dem var de vældig glade for.

Lars og jeg vidste godt, at værkstedet var virksomhedens svage led. Det havde min far

gjort os helt klar lige fra begyndelsen. Vi gjorde, hvad vi kunne for at gøre værkstedet til en sund forretning. Men her måtte vi bare konstatere, at kunderne ikke vil betale tilstrækkeligt for godt traditionelt lertøj. Vi kunne naturligvis ikke konkurrere på pris. Godt håndværk koster. Og da kunderne ikke var indstillet herpå, så vi os nødsaget til i 2012 at tage den tunge beslutning at lukke værkstedet. Stoppe både den hånddrejede og inddrejede produktion. Det var naturligvis vemodigt, men enderne kunne simpelthen ikke nå sammen.

Værkstedet er lukket, men virksomheden fortsætter som handelsvirksomhed med ler, glas

To generationer sidst i 1980'erne. Fra venstre Tut, Berit, Lars og Hartmann Kristiansen.

Sorringlertøj i den nye butik.

og hobbyartikler. Vi har indgået et samarbejde med Cerama, som afholder kurser hos os. Folk kan fortsat komme forbi og købe lertøj – så længe lager haves. Og vi er så småt gået i gang med at etablere en netbutik“.

Ikke noget særligt?

„Kan du da blive ved?“ gentager Anne Marie Kristiansen (Tut) og undrer sig hovedrystende over museumsmandens spørgelyst. Ikke at det gør noget med alle disse spørgsmål, for den gamle håndværker har nu tid nok og masser af lyst til at fortælle om håndværket og familien. Men det er nu ikke noget særligt, afslutter Anne

Marie gerne sine svar. Ikke noget særligt? Det er jo, som man tager det. Det er levet liv på godt og ondt. En historie som nemt kunne forsvinde. Netop fordi de involverede finder den så almindelig, at den da ikke kan være noget særligt. Det er jo deres trivielle hverdag. Deres måde at få til dagen og vejen på. Deres måde at klare tidens omskiftelighed.

Jeg har derfor som museumsmand søgt at lytte til de mange beretninger og vendt det døve øre til, når talen gik på, at det ikke var noget særligt. For det er det!

Anne Marie Kristiansen kommer fortsat på værkstedet, hvor hun ikke længere står for nogen større produktion. Derimod kan man opleve den gamle håndværker i ivrig leg med leret. „Er du blevet kunstner på dine gamle dage?“, spørger jeg en dag drillende. „Det kan du godt sige“, griner Anne Marie Kristiansen – Tut som hun jo hedder i daglig tale – og fortsætter: „Det er ret sjovt“. Og så er den gamle håndværker igen væk i nuet, alt imens datter og svigersøn render hastigt rundt med headsets bag ørerne for at tale med kunder fra det ganske land. Virkeligheden er forunderlig i al dens evindelige sammensathed indrammet af fortiden, nutiden og fremtiden.

Noter

1. Traditionelt har man henvist til en storhedstid for pottemageriet omkring 1870 i sognet med 70 pottemagere eller flere. Omtalen af denne storhedstid i 1870 går igen i de talrige avisartikler. I Aarhus Amtstidende den 8. september 1959 nævnes tallet 70 pottemagere med 135 svende, i Midtjyllands Avis den

8. maj 1976 70 pottemagerværksteder med 135 svende foruden mestre og lærlinge, og i Aarhus Stiftstidende den 6. maj 1984 cirka 70 værksteder med over 150 beskæftigede. Mine studier har imidlertid givet et noget andet billede af den historiske virkelighed, idet antallet af pottemagere nævnt i folketællingerne lå ret stabilt mellem 35-42 i perioden 1834-1901, jf. Keld Dalsgaard Larsen 1997 og 1998/1999.
2. Ifølge slægtsoptegnelserne kan det dreje sig om følgende pottemagere: Jens Laursen Yde (1807-1879), Laurs Jensen (1840-1881), Knud Jensen (1849-1933), Laurs Jensen (1883-1966), Knud Jensen (1906-1990), Anne Marie (Tut) Kristiansen (f. 1943) og Berit Kristiansen (f. 1962). Laurs Jensen (1840-1881) og Knud Jensen (1849-1933) var brødre, og Knud Jensen jr. har fortalt, at pottemagerværkstedet var etableret af bedstefaderens bror (altså Laurs Jensen, senior), men at bedstefaderen Knud Jensen efter sin bror overtog såvel værkstedet som enken! (Midtjyllands Avis 8. maj 1976). Jens Laursen Yde – faderen til Laurs Jensen og Knud Jensen – var også pottemager, men skulle have drevet håndværket fra et andet værksted. Det vil dog være oplagt, at Jens Laursen Yde var medvirkende til etableringen af værkstedet i 1857, da Laurs Jensen på dette tidspunkt kun var 17 år. Jens Laursen Yde tilhørte Yde-familien, som lokalt har drevet pottemageri længere tilbage i tiden.
  3. Knud Jensen til Midtjyllands Avis 8. maj 1976.
  4. Knud Jensens samarbejde med Asger Jorn er

et kapitel for sig selv, som ikke bliver behandlet i denne artikel. Der henvises til Asger Jorn (1954), bogen „Erindringer om Asger Jorn“, Keld Dalsgaard Larsen (2014a) og (2014b). I nærværende artikel nævnes forbindelsen blot for at påpege den ændring, der var i tiden fra den traditionelle masseproduktion til en ny tids brug af leret til kunst og kunsthåndværk.

5. Fra Sorring Lervarefabriks udklipssamling. Uden dato og titel.
6. Fra Sorring Lervarefabriks udklipssamling. Uden dato og titel.
7. Fra Sorring Lervarefabriks udklipssamling. Uden dato og titel.

Reference

Litteratur:

- Troels Andersen og Aksel Evin Olesen: Erindringer om Asger Jorn (1982)
- Asger Jorn: Indtryk af Silkeborgegnens pottemageri (i Dansk Kunsthåndværk 1954)
- Karen Kurczynski og Karen Friis (red): Expo Jorn. Kunst er fest! (2014)
- Keld Dalsgaard Larsen: Sorring. Danmarks pottemagerregi (i Århus Stifts Årbøger 1997)
- Keld Dalsgaard Larsen: De røde potter fra Sorring. En lokalhistorisk og museal undersøgelse af et egnskarakteristisk landhåndværk ca. 1700-1950. (Upubliceret rapport. Silkeborg Museum 1998/1999)
- Keld Dalsgaard Larsen: Jorn og Sorringtraditionen (i Karen Kurczynski og Karen Friis 2014) (Keld Dalsgaard Larsen (2014a).
- Keld Dalsgaard Larsen: Det skønneste. Jorn & Silkeborg (2014) (Keld Dalsgaard Larsen 2014b)

Andet:

Jørn Froberg: Videofilm og fotografier.

Lokalhistorisk Arkiv for tidl. Gjærn Kommune:

Fotografier m.m.

Sorring Lervarefabrik: Diverse dokumenter, ud-
klip og fotografier.

Samtaler med: Anne Marie Kristiansen (Tut),
Hartmann Kristiansen, Berit Kristiansen,
Lars Kristiansen, Birthe Howard, Annie Ny-
hus Hansen og Annelise Nøhr Kristensen.

Desen med lertøj til
tørring på brætter over
den gamle ovn.